

ЦІННИСНО-НОРМАТИВНІ ВПОДОБАННЯ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

У статті йдеться про ціннісно-нормативні вподобання населення України. У регіональному розрізі надано аналіз ставлення респондентів до традицій, цінностей та норм країн Західної Європи та східнослов'янських країн. Дослідження виявило, що мають місце не тільки значні міжрегіональні відмінності в ціннісно-нормативних уподобаннях, але ці відмінності є суттєвими й усередині регіонів. Формування єдиної прогресивної системи цінностей та норм приведе до консолідації українського суспільства на шляху до побудови розвиненої демократичної держави.

Ключові слова: ціннісно-нормативні вподобання, населення України, аномійна деморалізованість, консолідація українського суспільства.

В статье речь идет о ценностно-нормативных предпочтениях населения Украины. В региональном разрезе дан анализ отношения респондентов к традициям, ценностям и нормам стран Западной Европы и восточнославянских стран. Исследование выявило, что имеют место не только значительные межрегиональные различия в ценностно-нормативных предпочтениях, но эти различия существенны и внутри регионов. Формирование единой прогрессивной системы ценностей и норм приведет к консолидации украинского общества на пути к построению развитого демократического государства.

Ключевые слова: ценностно-нормативные предпочтения, население Украины, аномическая деморализованность, консолидация украинского общества.

The paper focuses on the value and normative preferences of Ukraine's population. Ukrainians' attitudes towards the values, norms and traditions typical of Western European vs. Eastern Slavic countries have been analysed with regard to a respondent's region of residence. According to the latest survey data, the respondents' value and normative preferences vary considerably not only across Ukraine's regions but also within the same region. In order to consolidate Ukrainian society and build an advanced democratic state, a progressive system of values shared by all Ukrainians has to be formed.

Keywords: value and normative preferences, Ukraine's population, anomic demoralisation, consolidation of Ukrainian society.

Українське суспільство, що двадцять шість років перебуває в стані докорінної трансформації, наразі знаходиться у “точці зламу” вектора цього процесу. Спроба кардинальної зміни соціального устрою, який вже не відповідав викликам сучасності, боротьба свідомого авангарду за демократичні європейські цінності, на жаль, не була підтримана населенням і політичними елітами всієї країни та призвела до зростання сепаратистських явищ й розв’язування бойових дій у східних регіонах держави, до анексії Криму, до суттєвого падіння економіки та загострення соціальних проблем.

Водночас треба відмітити, що Україна впевнено йде шляхом зближення з країнами Західної Європи. У червні 2017 р. набув чинності безвізовий режим перетинання кордонів з країнами ЄС, збільшено торгові квоти безмитної торгівлі, розвиваються бізнесові та особисті відносини громадян України та європейських країн-партнерів. Безперечна підтримка України Європарламентом та більшістю лідерів провідних країн.

Постає цілком закономірне запитання: чи готові громадяни України влитися до європейської сім’ї? Чи відповідають цінності та норми, що панують в Україні, європейським стандартам? Розгляд цього питання потребує особливої уваги.

Річ у тому, що створення та утвердження нового соціального порядку іманентно пов’язано з явищами масової дезадаптації, з утрудненістю самоідентифікаційних процесів і невизначеністю соціального статусу, цінностей і мотивацій – з соціальною аномією. В її основі лежить невизначене, проміжне, перехідне соціальне становище, в якому опинилися суспільство та його елементи в результаті руйнування однієї і спроб формування іншої соціальної системи. Аномія як певний стан соціальної організації характерна для будь-якого перехідного суспільства, але лише у виняткових історичних обставинах “вона досягає глобальних суспільних масштабів, коли суспільство свідомо відмовляється від основних ідеологічних принципів своєї організації, не маючи, по суті, нової, цілісної, відпрацьованої часом ціннісно-нормативної системи” [1, с. 7].

У соціологічній інтерпретації соціальна аномія – неодмінна складова, супутник і наслідок глибоких соціальних змін. Проблема полягає в тому, що в пострадянському українському суспільстві аномія постала комплексним, масовим і за-

тяжним соціальним явищем. Так, основними характеристиками цього періоду є злам звичних, стійких соціальних зв'язків і відносин, як наслідок – масова фрустрація, деформація колишньої системи суспільних цінностей, загальна криза нормативно-правової свідомості. Найбільш гостро ця проблема постала у 2013–2017 рр., поглибившись під час подій на Донбасі, що несе в собі певні ризики та загрози інтегративним процесам в українському суспільстві та ускладнює процес створення нового соціального порядку в ньому.

Важливість вивчення цінностей, що панують у будь-якому, в тому числі й в українському, суспільстві, впливає з визначення: “цінність – духовне формоутворення, що існує через моральні та естетичні категорії, теоретичні системи, утопічні образи, суспільні ідеали, і виступає критерієм оцінки дійсності людиною” [2, с. 422]. Починаючи з Т. Парсонса, у соціологічній науці розглядають єдність системи цінностей, що панує в суспільстві, у країні, як найважливіший принцип, на основі якого досягається соціальна згода, на основі якої формується національна ідея.

На основі існуючої системи цінностей, потреб, інтересів суспільства виникають, формуються або розробляються соціальні норми – “сукупність зобов'язуючих принципів, правил, еталонів вимог, установлених суспільством, соціальними спільнотами чи уповноваженими суб'єктами для регулювання соціальних відносин, діяльності і поведінки соціальних суб'єктів на всіх рівнях і у всіх сферах людської життєдіяльності” [2, с. 245–246].

Відповідь на поставлене вище запитання можуть допомогти надати дані, що містяться у *табл.*, які відображають думки респондентів щодо цього.

Як свідчать наведені дані, у цілому по країні тільки 31,1% респондентів цілком або скоріше сприймають як свої традиції, норми та цінності країн Західної Європи. Причому впевнені у своєму виборі лише 16,5%. Водночас традиції, норми та цінності східнослов'янських країн близькі 44,7% населення, однозначно впевнені у своїх уподобаннях 19,9%. Тобто прихильників східнослов'янських норм і цінностей більше на 13,6%, а це, якщо екстраполювати на все населення, 5,7 млн осіб. Насторожує те, що майже чверті населення було

Таблиця

Орієнтації населення регіонів України щодо цінностей та норм поведінки (%)

<i>Скажіть, будь ласка, традиції, цінності та норми поведінки громадян яких країн найбільш близькі до Ваших?</i>						
	Захід	Центр	Південь	Схід	Донбас	Україна
Країн Західної Європи	24,3 **	16,4	14,6 *	12,8**	10,8**	16,5
Скоріше країн Західної Європи, ніж східнослов'янських країн	16,3	14,0	18,2**	15,6	6,6 **	14,6
Важко відповісти	22,1	23,9	28,6**	15,6**	45,8**	24,2
Скоріше східнослов'янських країн, ніж країн Західної Європи	20,0**	26,9	20,8**	31,6**	15,7**	24,8
Східнослов'янських країн	17,3	18,8	17,7	24,4**	21,1	19,9

*Різниця процентів значуща на рівні 5%; ** — на рівні 1%.

У таблиці наведено дані по регіонах України:

Захід — Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області;

Центр — Вінницька, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області та м. Київ;

Південь — Миколаївська, Херсонська, Одеська області;

Схід — Запорізька, Дніпропетровська, Харківська області;

Донбас — Донецька, Луганська області.

важко відповісти на це запитання. Або ті люди не розуміють, про що йдеться, або вони перебувають у стані дезадаптації. Можна розцінювати це як маргінальний стан великого прошарку населення України згідно з визначенням маргінальної особистості: це “індивід, який, інтеріоризуючи основні цінності двох або більше конфліктуючих соціокультурних систем, переживає дискомфортні почуття, які проявляються у суперечливій цим системам поведінці” [2, с. 202].

Найпростішим це запитання виявилось для жителів сходу: лише 15,6% респондентів було важко визначитись зі своїми вподобаннями. Хоча це велика кількість, але значно менша за показник загалом по країні. Історично склалося так, що в даному регіоні панують східнослов'янські традиції, норми та цінності. Дослідження підтверджує цей факт: 56% насе-

лення підтримують їх (це найвищий показник по всіх регіонах країни). Прихильників західноєвропейських традицій, норм та цінностей у даному регіоні удвічі менше, а тих, хто впевнено засвоїв їх, лише 12,8%.

Найскладнішим це запитання виявилось для жителів Донбасу: 45,8% респондентів, майже половина, не змогли відповісти на нього. Цей показник практично удвічі більший за той, що характеризує ситуацію в цілому в Україні. Населення цього регіону потерпає від тривалої близькості бойових дій, воно щоденно змушене вирішувати питання елементарного виживання, задоволення вітальних потреб. Воно пригнічене, перебуває у стані дезадаптації та депривації. Питання традицій, норм та цінностей не є першочерговим у їхньому повсякденному житті. Серед тих респондентів, що визначились з ціннісно-нормативними вподобаннями, 36,8% схильні до східнослов'янської моделі, прихильників західноєвропейської менше майже удвічі, а однозначно її сприймають лише 10,8%, що є найнижчим показником у країні.

Другим за складністю запитання виявилось для жителів Півдня: 28,6% респондентів було важко відповісти. Уподобання решти розділились майже порівну, з деякою перевагою прихильників традицій, норм і цінностей східнослов'янських країн: 38,5% та 32,8% відповідно.

Дані про сприйняття традицій, норм та цінностей у Центральному регіоні практично збіжні з даними по Україні загалом.

Неочікувані дані були отримані по Західному регіону. Здавалося б, у регіоні, що наближений до західного кордону, жителі якого мають тісні культурно-історичні, економічні та побутові зв'язки з такими європейськими країнами, як Польща, Чехія, Угорщина, повинна відбуватися чітка ціннісно-нормативна самоідентифікація населення. Але дослідження показує, що 22,1% респондентів було важко відповісти на запитання про їхні ціннісні вподобання. Цей показник незначною мірою нижчий (на 2,1%) за показник в цілому по країні, але значно вищий (на 6,5%) за показник, що був отриманий у Східному регіоні. Підтвердилася гіпотеза про проєвропейську орієнтацію значної частини населення регіону: її однозначно підтримує практично чверть населення,

що на 7,8% більше, ніж загалом по країні. Скоріше традиції, цінності та норми поведінки країн Західної Європи підтримує 16,3% респондентів, що також більше на 1,7%. Таким чином, загальна підтримка даних уподобань 40,6%, – це найвищий показник у країні. Несподівано великою виявилася кількість прихильників традицій, цінностей та норм поведінки східнослов'янських країн. Скоріше чи повністю їх вважають близькими до своїх 37,3% населення, що майже збігається з відповідним показником у Східному регіоні – 36,8%. Хоча і є велика різниця з даними по країні загалом: у Західному регіоні даний показник на 7,2% менший.

Таким чином, у дослідженні отримана доволі неоднозначна відповідь на запитання *“Чи відповідають цінності та норми, що панують в Україні, європейським стандартам?”*. З одного боку, є велике прагнення влитися в європейську сім'ю, з другого – спостерігається розбіжність між тими традиціями, цінностями та нормами поведінки, що панують в Європі та в Україні.

Дослідження виявило, що одного декларування просування України до європейських традицій, цінностей та норм, європейської спільноти замало. Потрібно створювати соціально-економічні, політичні та соціокультурні передумови для цього.

Можна стверджувати, що українське суспільство у 2017 р. перебуває в стані глибокої аномійної деморалізованості, воно є розколотим за своїм сприйняттям цінностей та норм. Подолання цього розколу приведе до консолідації та просування на шляху створення нового суспільного ладу. Але для цього потрібно проводити зважену політику, обережно, з повагою, ставитися до ціннісних та нормативних уподобань населення різних регіонів держави, враховуючи їхні культурно-історичні особливості.

Для досягнення суспільної згоди потрібно підвищувати рівень життя українського народу до рівня хоча б найближчих європейських сусідів. Тоді простіше буде сформуванню населення чіткіше уявлення про демократичні цінності та норми, що повинні панувати у розвинених суспільствах. Зусилля Міністерства культури, Міністерства інформаційної політики, Міністерства молоді та спорту та Міністерства освіти і науки повинні бути спрямовані на більш активну

роз'яснювальну роботу серед населення України щодо поширення європейських демократичних цінностей в українському суспільстві, яке сприятиме його інтегрованості, його єдності та стабільності, що забезпечить найскоріше створення об'єднуючої національної ідеї, нового соціального порядку в державі.

Література

1. *Панина Н.* Молодежь Украины: структура ценностей, социальное самочувствие и морально-психологическое состояние в условиях тотальной аномии // Социология: теория, методы, маркетинг. 2001. № 1. С. 5–26.

2. *Соціологія: терміни, поняття, персоналії: навч. словник-довідник / укладачі: В. М. Піча, Ю. В. Піча, Н. М. Хома та ін.; за заг. ред. В. М. Пічі.* Київ: Каравела, Новий світ–2000, 2002. 480 с.